

УДК 159.98

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-1345-1354](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-1345-1354)

Лялюк Галина Миколаївна доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної психології, Львівський державний університет внутрішніх справ, вул. Городоцька, 26, м. Львів, тел.: (098) 080-12-56, <https://orcid.org/0000-0002-4819-6247>

ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ПІДЛІТКІВ СХИЛЬНИХ ДО АЛКОГОЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена проблемі дослідження особливостей копінг-стратегій підлітків схильних до алкогольної залежності. Негативні тенденції у розвитку сучасного суспільства ставлять перед сучасною психолого-педагогічною наукою винятково важливі завдання пошуку шляхів психокорекції та психопрофілактики алкогольної залежності підлітків. Алкогольна залежність дітей та молоді, більшістю дослідників сприймається як суттєвий індикатор неблагополуччя мікросоціального середовища. Копінг дозволяє людині як забезпечувати підтримку, зміцнення здоров'я та добробут, так і сприяти їх руйнуванню. Різноманітний репертуар копінгів здатен сприяти вирішенню проблем та подоланню стресу.

Зазначено, що у процесі дорослішання, підліток може вибрати різні моделі подолання стресу, який виникає в цей важкий період часу. Однак у одному випадку це може бути адаптивна поведінка, у другому випадку, підліток може використовувати альтернативну модель псевдоактивної дисфункціональної копінг-стратегії.

Результати проведеного емпіричного дослідження дозволили констатувати, що підлітки із високим рівнем схильності до алкогольної залежності використовують переважно стратегії втечі та уникнення, а у підлітків із середнім рівнем схильності до алкогольної залежності спостерігалася зміна в розподілі використовуваних стратегій, де стратегія конфронтації була відсутня, а стратегія втечі та уникнення залишалася переважною, але з'явилися також інші варіанти копіngu, такі як прийняття відповідальності та планування вирішення проблеми. Тоді як ті, хто не має вираженої схильності до алкогольної залежності, використовують більш адаптивні копінг-стратегії. Результати факторного аналізу копінг-стратегій підлітків з різним рівнем схильності до алкогольної залежності вказують на важливу роль стратегій копіngu в схильності до алкогольної залежності. Підлітки, які використовують дезадаптивні стратегії копіngu, такі як втеча та уникнення, можуть бути більш схильні до алкогольної залежності. Це

підкреслює необхідність розвитку адаптивних стратегій копінгу в молоді як способу запобігання розвитку алкогольної залежності.

Ключові слова: адиктивна поведінка, алкогольна залежність, особистість, підлітки, допінг-стратегії, стрес.

Lialiuk Halyna Mykolaivna Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theoretical Psychology, Lviv State University of Internal Affairs, St. Horodotska, 26, Lviv, tel.: (098) 080-12-56, <https://orcid.org/0000-0002-4819-6247>

CHARACTERISTICS OF THE COPING STRATEGIES OF TEENAGERS PRESENTED TO ALCOHOL DEPENDENCE

Abstract. The article is devoted to the problem of studying the peculiarities of coping strategies of adolescents prone to alcohol addiction. Negative trends in the development of modern society present the modern psychological and pedagogical science with exceptionally important tasks of finding ways of psychocorrection and psychoprophylaxis of adolescent alcohol addiction. Alcohol dependence of children and young people is perceived by most researchers as a significant indicator of the microsocial environment's disadvantage. Coping allows a person both to provide support, strengthening health and well-being, and to contribute to their destruction. A diverse repertoire of coping skills can help solve problems and overcome stress.

It is noted that in the process of growing up, a teenager can choose different models of overcoming stress that occurs during this difficult period of time. However, in one case it may be adaptive behavior, in the second case, the adolescent may use an alternative model of a pseudo-active dysfunctional coping strategy.

The results of the conducted empirical research made it possible to state that teenagers with a high level of propensity to alcohol addiction mainly use escape and avoidance strategies, while teenagers with an average level of propensity to alcohol addiction saw a change in the distribution of used strategies, where the strategy of confrontation was absent, and the strategy of escape and avoidance remained predominant, but other coping options emerged, such as accepting responsibility and planning to solve the problem. While those who do not have a pronounced tendency to alcohol dependence, use more adaptive coping strategies. The results of the factor analysis of the coping strategies of adolescents with different levels of propensity to alcohol addiction indicate the important role of coping strategies in the propensity to alcohol addiction. Adolescents who use maladaptive coping strategies such as escape and avoidance may be more prone to alcohol dependence. This emphasizes the need to develop adaptive coping strategies in youth as a way to prevent the development of alcohol dependence.

Keywords: addictive behavior, alcohol addiction, personality, teenagers, doping strategies, stress.

Постановка проблеми. На етапі розвитку психологічної науки загострилась необхідність наукового розв'язання проблем теоретичного та практичного характеру, що детермінуються особливостями соціокультурної ситуації у нашому суспільстві, а саме, різноманітних форм шкідливих звичок, що зростають у масових масштабах, до яких слід віднести й алкоголізацію. Із огляду на індивідуально-психологічні та фізіологічні особливості, як психічна, так і фізична залежність від алкоголю у підлітка формується набагато швидше. Вилікуватися від згубного потягу підлітку набагато складніше, аніж дорослому. Алкогольна залежність дітей та молоді, більшістю дослідників сприймається як суттєвий індикатор неблагополуччя мікросоціального середовища. На жаль, статистика констатує зростання кількості підлітків із залежностями від психоактивних речовин [4]. Алкоголізація підлітків є однією з першопричин травм, насильства й передчасної смерті, раннє вживання алкоголю завдає незворотної шкоди психічному та фізичному здоров'ю особистості.

Відтак, негативні тенденції у розвитку сучасного суспільства ставлять перед сучасною психолого-педагогічною наукою винятково важливі завдання пошуку шляхів психокорекції та психопрофілактики алкогольної залежності підлітків. Набуває актуальності проблема копінг-стратегій підлітків схильних до алкогольної залежності, позаяк результати досліджень [2; 3] вказують на важливу роль стратегій копіngu в схильності до алкогольної залежності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні психологічні теорії певною мірою стосуються алкогольної проблеми. Аналіз феномена алкогольної залежності проводився в рамках психоаналітичного та біхевіористського підходів, екзистенційної психології, із позиції теорії діяльності й транзактного аналізу та ін. В основному ці дослідження мали індивідуально-психологічний характер.

Питання залежностей від алкоголю серед підлітків висвітлено у наукових розвідках таких українських дослідників як М. Горобей, О. Безпалько, Л. Вольнова, Н. Максимова, У. Михайлишин, Н. Пархоменко, П. Федорцов та інші. Алкогольна залежність на думку вчених починає формуватися, переважно у спілкуванні та несе у собі відбиток міжособистісних, групових й міжгрупових взаємодій, у ній передусім відбиваються культурні стереотипи та феномени родинного виховання, впливу суспільства. Дослідженню особливостей копінг-стратегій у підлітковому віці присвячені наукові праці Н. Газій, Л. Дідковської, І. Корнієнко, питання копінг-стратегій підлітків-деліквентів вивчалися О. Прокоф'євою, Б. Смірноюю та ін. Потребують поглиблених досліджень особливості копінг-стратегій підлітків, схильних до алкогольної залежності.

Метою статті є визначення особливостей копінг-стратегій підлітків схильних до алкогольної залежності.

Виклад основного матеріалу. Поняття «coping behavior» - подолання, опанування, активні, переважно свідомі зусилля особистості, що використовуються в ситуації загрози [1]. Копінг дозволяє людині як забезпечувати підтримку, зміцнення здоров'я та добробут, так і сприяти їх руйнуванню. Різноманітний репертуар копінгів здатен сприяти вирішенню проблем та подоланню стресу. Поняття копінг-стратегії об'єднує емоційні, когнітивні та поведінкові стратегії, управління стресовими факторами, які використовує особистість для відповіді на сприйняту нею загрозу [2].

У процесі дорослішання, підліток може вибрати різні моделі подолання стресу, який виникає в цей важкий період часу. Однак у одному випадку це може бути адаптивна поведінка. Як впливає з назви, ця модель характеризується збалансованим використанням адаптованих до віку технік копінгу для розв'язання проблем і пошуку соціальної підтримки з наміром досягти успіху з метою досягнення успіху, готовністю до активної конфронтації із оточенням.

У другому випадку, підліток використовує альтернативну модель псевдоактивної дисфункціональної копінг-стратегії. Основні особливості цієї моделі характеризуються використанням як активних, так і пасивних стратегій подолання; відсутність навичок активного використання позитивної стратегії розв'язання проблеми та її заміни стратегіями уникнення та фармакологічного механізму реалізації цього методу [3].

Варто зазначити, що модель пасивної, дисфункціональної копінг-поведінки характеризується перевагою пасивних технік копінгу над активними, відсутністю навичок розв'язання соціальних проблем, використанням дитячих копінгових методів, які не відповідають психологічному віку [1].

У емпіричному дослідженні прийняли участь 120 учнів ліцею № 3 ім. В. Чорновола та підлітки дитячого будинку «Оранта» м. Дрогобича, віком 14-15 р (58% хлопців та 42% дівчат). Нами підбрано наступний психодіагностичний інструментарій: опитувальник CAGE, опитувальник «Копінг-стратегії» Р. Лазаруса.

Представимо дані про досліджуваних за критерієм «алкогольної залежності» (АЗ) за допомогою методики CAGE (див. рис. 1.). За кількісною характеристикою схильності до алкогольної залежності групи розподілено таким чином: 3-4 бали – високий рівень схильності до АЗ; 2 бали – середній рівень схильності до АЗ; 0-1 бал – низький рівень схильності до АЗ.

Створений розподіл опитаних допоможе порівняти результати копінг-стратегії між тими підлітками, хто має тенденцію до алкогольного uzалежнення і тими, хто не має такої тенденції.

Рівень схильності до алкогольної залежності

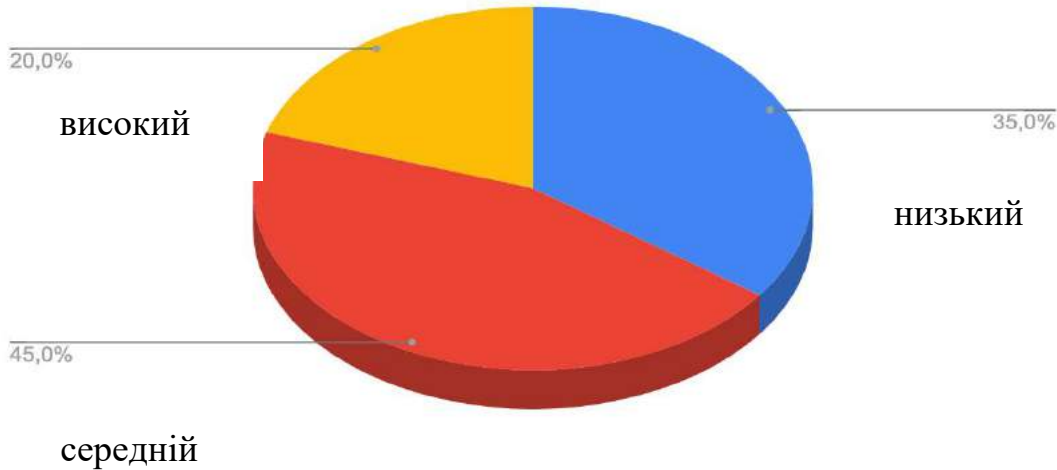

Рис. 1. Розподіл опитуваних підлітків за рівнем схильності до алкогольної залежності

Як можна побачити на рис. 1, вибірка опитуваних складається переважно із осіб, які не мають вираженої алкогольної залежності. Однак, третина респондентів, які вже мають підозру на розвиток алкоголізму в майбутньому, свідчить про необхідність створення рекомендацій щодо корекції їх психологічних чинників, які є фундаментом розвитку алкогольної залежності.

З 24-ох осіб, що складають 20% вибірки, відомо, що вони мають виражену схильність до алкогольної залежності, оскільки вони відповіли стверджувально на усі питання щодо внутрішньої мотивації особи зупинити вживання алкоголю, зовнішньої критики від людей за вживання алкоголю, погіршення самопочуття через вживання алкоголю, а також залежності від алкоголю та спроб зняти наслідки попереднього вживання.

Надалі для подання різних стратегій поведінки при стресі (копінг-стратегій) до уваги буде взято результати осіб з низькою, середньою і високою схильністю до алкогольної залежності, яка базується на вибірці з 24 осіб з високою схильністю, 54 осіб із середньою схильністю та 42 – з низькою. Для отримання емпіричних даних було застосовано опитувальник копінг-стратегій WCQ (Р. Лазарус).

Переважною стратегією, яку обирали респонденти з високою схильністю до алкогольної залежності, була *стратегія втечі та уникнення*, яку використовували з частотою 71,4%. Стратегія конфронтації була використана з частотою 28,6%. Розподіл цих стратегій відображений на рис. 1.2.

Однак, у підлітків із середнім показником схильності до залежності від алкоголю спостерігалася зміна у розподілі використовуваних стратегій. У цій групі респондентів, стратегія конфронтації була відсутня, а переважною стратегією була стратегія *втечі та уникнення*, яку використовували з частотою 60%.

Група з високою схильністю до АЗ

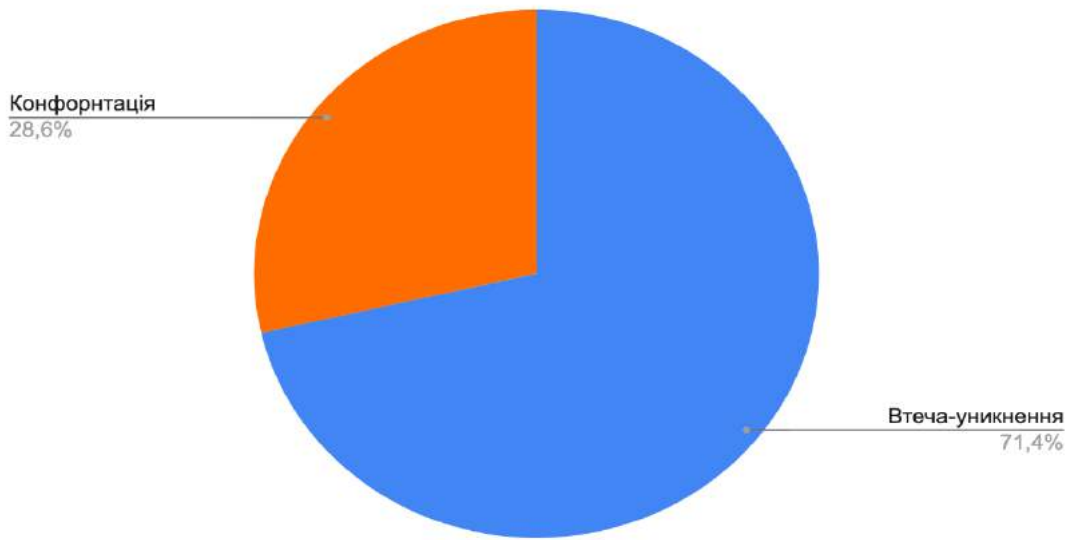

Рис. 2. Співвідношення розподілу використання копінг-стратегій у групі підлітків з високою схильністю до алкогольної залежності

Крім того, були використані такі варіанти копінгу, як *прийняття відповідальності та планування вирішення проблеми* з частотою 20% кожен. Розподіл цих стратегій відображений на рисунку 1.3.

У групі підлітків, які мають найнижчий показник схильності до алкогольної залежності спостерігалася перевага *використання адаптивних стратегій*, зокрема позитивного переосмислення та планування вирішення проблем, порівняно із дезадаптивною стратегією *втечі й уникнення*. Хоча вибір копінг-стратегій є різноманітним в цій групі, спостерігається позитивна тенденція до використання адаптивних стратегій.

Група з середньою схильністю до АЗ

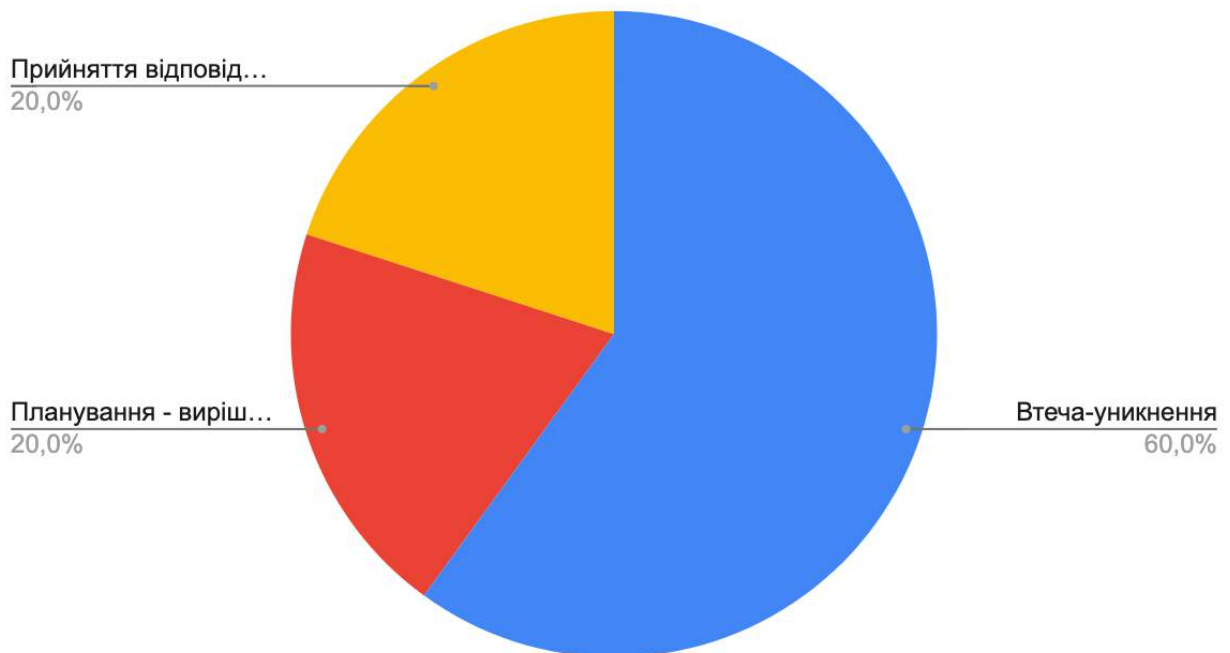

Рис. 3. Співвідношення розподілу використання копінг-стратегій у групі підлітків з середньою схильністю до алкогольної залежності

Відсотковий розподіл використання стратегій позитивного переосмислення, планування вирішення проблем та втечі й уникнення має рівномірний розподіл з показниками у 33,33%.

На рисунку 1.4. показано відсотковий розподіл використання стратегій втечі й уникнення, планування вирішення проблем та прийняття відповідальності в третій групі респондентів.

Результати свідчать про тенденцію до зміни дезадаптивних копінг-стратегій на адаптивні у залежності від схильності підлітків до залежності від спиртного.

Наступним кроком було проведення факторного аналізу, який є статистичним методом, за допомогою якого досліджують структуру кореляції між значним набором змінних. Його основна мета полягає в тому, щоб виявити набір латентних змінних, відомих як "фактори", які пояснюють структуру кореляції в середині набору спостережуваних змінних.

Група з низькою схильністю до АЗ

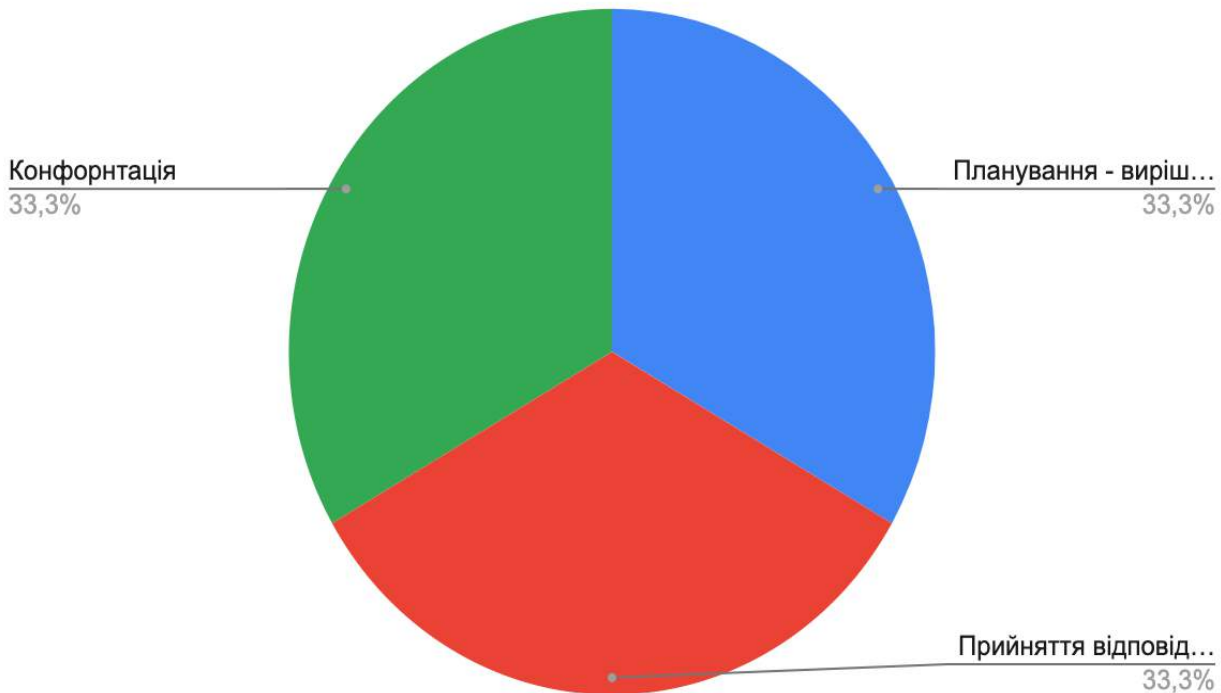

Рис. 4. Співвідношення розподілу використання копінг-стратегій у групі підлітків з низькою схильністю до алкогольної залежності

У даному дослідженні факторний аналіз використовувався для виявлення групи факторів, які пояснюють вибір копінг-стратегій підлітками з високою та низькою схильністю до алкогольної залежності. Кореляційні аналізи були проведені для визначення зв'язку між вибраними копінг-стратегіями і схильністю до алкогольної залежності. Отримані результати дозволили виділити ключові фактори, які впливають на вибір підлітками копінг-стратегій.

Таблиця 1.

Порівняльна характеристика факторів копінг-стратегій серед підлітків із низькою та високою схильністю до алкогольної залежності

Копінг-стратегії підлітків із високою схильністю до АЗ	Копінг-стратегії підлітків із низькою схильністю до АЗ
Стратегія втечі та уникнення ($r=0,71$)	Позитивне переосмислення ($r=0,33$)
Стратегія конфронтації ($r=0,28$)	Планування вирішення проблем ($r=0,33$)
Дистанціювання ($r=0,41$)	Дистанціювання ($r=0,27$)
Стратегія самоконтролю ($r=0,39$)	Стратегія самоконтролю ($r=0,25$)
Пошук соціальної підтримки ($r=0,36$)	Пошук соціальної підтримки ($r=0,23$)
Прийняття відповідальності ($r=0,34$)	Прийняття відповідальності ($r=0,22$)

Факторні навантаження в факторному аналізі відображають ступінь впливу фактора на змінну. У цьому випадку, це кореляції між копінг-стратегіями і рівнем схильності до алкогольної залежності у підлітків.

У підлітків із високою схильністю до алкогольної залежності стратегія втечі та уникнення ($r=0,71$) використовується найчастіше, що вказує на те, що вони можуть використовувати алкоголь як засіб втечі від проблем або неприємних ситуацій.

Стратегія конфронтації ($r=0,28$), хоча і використовується рідше, але все ж вказує на те, що деякі з цих підлітків здатні стикатися з проблемами без використання алкоголю.

Стратегії самоконтролю ($r=0,39$), пошуку соціальної підтримки ($r=0,36$) та прийняття відповідальності ($r=0,34$) вказують на те, що підлітки з високою схильністю до алкогольної залежності можуть також використовувати ці стратегії для впорядкування своїх емоцій.

У підлітків з низькою схильністю до вказують на те, що підлітки з високою схильністю до алкогольної залежності позитивне переосмислення ($r=0,33$) та планування вирішення проблем ($r=0,33$) демонструють, що вони мають конструктивні копінг-стратегії для впорядкування своїх емоцій без використання алкоголю.

Стратегії самоконтролю ($r=0,25$), пошуку соціальної підтримки ($r=0,23$) та прийняття відповідальності ($r=0,22$) також використовуються цією групою підлітків, але меншою мірою ніж у групі з високою схильністю до алкогольної залежності.

Порівнюючи ці дві групи помітним є те, що підлітки з високою схильністю до алкогольної залежності в основному використовують стратегію втечі та уникнення, що може вказувати на те, що вони частіше використовують алкоголь як спосіб вирішення проблем або впорядкування емоцій. Вони також використовують стратегію конфронтації, але в меншій мірі. Ці підлітки також використовують стратегії самоконтролю, пошуку соціальної підтримки та прийняття відповідальності, але в меншій мірі ніж стратегії втечі та уникнення.

Навпаки, підлітки із низькою схильністю до алкогольної залежності переважно використовують позитивне переосмислення та планування вирішення проблем. Це вказує на те, що вони мають більш здорові способи впорядкування своїх емоцій та вирішення проблем, які не включають використання алкоголю.

Висновки. Встановлено, що підлітки із високим рівнем схильності до алкогольної залежності використовують переважно стратегії втечі та уникнення, а у підлітків із середнім рівнем схильності до алкогольної залежності спостерігалася зміна в розподілі використовуваних стратегій, де стратегія конфронтації була відсутня, а стратегія втечі та уникнення залишалася переважною, але з'явилися також інші варіанти копінгу, такі як

прийняття відповідальності та планування вирішення проблеми. Тоді як ті, хто не має вираженої схильності до алкогольної залежності, використовують більш адаптивні копінг-стратегії. Результати факторного аналізу копінг-стратегій підлітків з різним рівнем схильності до алкогольної залежності вказують на важливу роль стратегій копіngu в схильності до алкогольної залежності. Підлітки, які використовують дезадаптивні стратегії копіngu, такі як втеча та уникнення, можуть бути більш схильні до алкогольної залежності. Це підкреслює необхідність розвитку адаптивних стратегій копіngu в молоді як способу запобігання розвитку алкогольної залежності.

Перспективами подальших наукових розвідок стане пошук та розробка шляхів психопрофілактики алкогольної залежності у підлітків.

Література:

1. Корнієнко І.О. Газій Н.В. Особливості стратегій допінг-поведінки у підлітковому віці. Науковий вісник Мукачівського державного університету Гуманітарні і суспільні науки. Журнал наукових праць. №18(13), 2015 С.102-107
2. Прокоф'єва О. О., Смірнов Б. І., Прокоф'єва О. А. Особливості копінг-стратегій у підлітковому віці. Psychological Journal, 7 (1), 82-98. 2021
3. Слободянюк, П. М. Патологічний взаємозв'язок між психологічними складовими та психопатологічними особливостями формування алкогольної залежності. Український вісник психоневрології. 2010. Т. 18, вип. 3 (64). С. 57 -61
4. Штейн Н. Г. Психологічні механізми формування адиктивної особистості. Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць. Київ: НУОУ, 2012. Вип. 4 (29). 280-285 с.

References:

1. Korniienko I.O. Nazii N.V. Osoblyvosti stratehii dopinh-povedinky u pidlitkovomu vitsi. [Peculiarities of strategies of doping behavior in adolescence] Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu Humanitarni i suspilni nauky. Zhurnal naukovykh prats. №18(13), 2015 S.102-107 [in Ukrainian]
2. Prokofieva O., Smirnov B., Prokofieva, O. (2021). Osoblyvosti kopinh-stratehii u pidlitkovomu vitsi [The features of coping strategies in adolescence] Psychological Journal, 7 (1), 82-98 [in Ukrainian]
3. Slobodianiuk, P. M. Patolohichniy vzaiemozviazok mizh psykhologichnyy skladovyy ta psykhopatolohichnyy osoblyvostiamy formuvannia alkoholnoi zalezhnosti. [Pathological relationship between psychological components and psychopathological features of the formation of alcohol dependence] Ukrainskyi visnyk psykhonevrolohii. 2010. T. 18, vyp. 3 (64). 57 -61 [in Ukrainian]
4. Shtein N. H. (2012) Psykholohichni mekhanizmy formuvannia adyktivnoi osobystosti [Psychological mechanisms of addictive personality formation] Visnyk Natsionalnoho universytetu obrony Ukrainy. Zb-k nauk. prats. Kyiv: NUOU, 2012. Vyp. 4 (29). 280-285 [in Ukrainian]